

Konferencia: **NAKUKNI POZA OBRÁZOK, ČO VIDÍŠ?**

5. septembra 2017

ĽUBICA KEPŠTOVÁ, SLOVENSKÁ REPUBLIKA

OD OBRÁZKA K PRÍBEHU

Všetci vieme, kedy a kde sa začína formovať čitateľ. V čase, keď ešte nedokáže čítať, ba dokonca ani sám plynulo rozprávať, disponuje schopnosťou získavať a prijímať sluchové a zrakové vnemy, ktoré bezprostredne súvisia s čítaním. Deti vnímajú hovorené slovo, spev a iné rytmické zvuky, spájajú si ho s obrazom mamy, otca, súrodencov alebo iných blízkych osôb, s obrazom knihy, hudobného nástroja či obľúbených predmetov. Spájanie obrazu a zvuku je synchronne. Dieťa, ktoré je zvyknuté počúvať od starej mamy, starého otca alebo od rodičov „hovorenú“ rozprávku, dožaduje sa jej aj v neskoršom veku, ba dokonca i v čase, keď už vie samostatne čítať. Chce vidieť rozprávačovu tvár, vnímať tón a zafarbenie jeho hlasu, chce svoju rozprávku „z úst“. Podobne ako k tvári a hlasu blízkeho človeka, vracia sa dieťa aj k obľúbenému obrázku v knihe a k slovám, ktoré mu rezonujú v emotívnej, noetickej i fantazijnej rovine.

Ja v tejto chvíli zameriam svoju pozornosť k problematike detskej ilustrácie, konkrétne ilustrácie, rozvíjajúcej sa v prostredí rodinného literárno-umeleckého časopisu pre deti s príznačným názvom Slniečko. V slovenskom kontexte ide o výrazný kultúrny fenomén s bohatým historickým pozadím, ktorý od roku 1927 výrazne formuje estetický vkus, upevňuje etické hodnoty a vychováva celé generácie vyspelých detských čitateľov. Tento časopis pre deti mladšieho školského veku (7 -11) je ideálnou pôdou, na ktorej sa dá demonštrovať cesta od obrázka, ilustrácie k verbálnemu príbehu.

Už od svojich začiatkoch sa k nemu svojou tvorbou priklonili najvýznamnejší spisovatelia a ilustrátori. Fenomenálny maliar Martin Benka – autor prvej obálky Slniečka z roku 1927, Jaroslav Vodrážka a ďalší poprední výtvarní umelci. Ich cieľom bolo prebudiť v deťoch estetické cítenie, záujem o kultúru slova a vzťah k čítaniu a knižnej kultúre. Už v prvých ročníkoch časopisu v rokoch 1928 -29 vznikol na stránkach Slniečka kreslený príbeh, ktorý vymyslel pre deti ilustrátor Jaroslav Vodrážka. Tento voľný seriál však nebol koncipovaný pre prvoplánovú zábavu: mal v deťoch podnietiť fantáziu a ich úlohou bolo k daným obrázkom vymyslieť a napísať príbeh. Kreslený príbeh Smelého Zajka, ktorý sa vybral do sveta za dobrodružstvom a novými zážitkami, oslovil množstvo detí, ktoré začali do redakcie posilať svoje prvé príbehy. V jednej malej dedinke na Strednom Slovensku vo Zvolenskej Slatine oslovila v tom čase pani učiteľka talentovanú žiačku: „Marienka, ty si šikovná slohárika, napíš niečo pekné a pošli to do Slniečka!“ Marienka sa zadávala na obrázky, skomponovala zaujímavú rozprávku a neverila

vlastným očiam, keď o nejaký čas našla v časopise odkaz od jeho šéfredaktora spisovateľa Jozefa Cígera Hronského: „Pekný príbeh nám napísala aj Marka Piecková zo Zvolenskej Slatiny. Povieť si: Aký obyčajný príbeh. Nuž bol by naozaj celkom obyčajný, keby z tohto dievčatka nevyrástla jedna z najlepších slovenských spisovateliek pre deti a mládež Mária Ďuričková. A hrou osobného talentu, úsilia a možno aj osudu sa v roku 1969 stala šéfredaktorkou Slniečka, v ktorom sa objavili ďalšie pozitívne podnety k modernej autorskej a ilustračnej tvorbe pre deti. Bolo by veľkým zjednodušením, keby sme sa domnievali, že vďaka kreslenému príbehu o Smelom Zajkovi sa zrodila jedinečná autorka, ktorá svojou tvorbou a invenčnou redakčnou prácou vo vydavateľstve pre deti a mládež Mladé letá iniciovala a podporila ďalšie literárne talenty, ktoré posilnili slovenskú literatúru pre deti a mládež. Je však nesporné, že aj zdanlivo nepatrný, ale o to intenzívnejší zážitok či vizuálny vnem sa dokážu premeniť na pozitívny spúšťač, ktorý u dieťaťa ovplyvní jeho smerovanie, osobnostný rast či profesionálnu budúcnosť.

Kreslený príbeh o Smelom Zajkovi má však aj svoje ďalšie pokračovanie. Vtedajší šéfredaktor Slniečka, Jozef Cíger Hronský – jeden z najvýznamnejších slovenských spisovateľov (nielen pre deti) rozvinul kreslené príbehy ilustrátora Jaroslava Vodrážku do literárnej podoby. Vznikla legendárna knižka Smelý Zajko, ktorá od svojho vzniku v roku 1931 oslovuje celé generácie detí. Fascinuje ich a očarúva pôvodnými, klasickými, ba až trochu starosvetsky pôsobiacimi ilustráciami. Charakter, čaro a aktuálnosť legendárnej rozprávkovej postavy spočíva v presvedčivosti výrazu, v sile koncentrácie, s akou sa ilustrátor so svojou postavou dokázal pohybovať v rôznych situáciách a prostrediach, ako sa dokázal v jednotlivých etapách svojho putovania a svojich skúseností vyvíjať. Postava Zajka je na začiatku zobrazovaná veľmi jednoducho, až prosto – naivný, ba trochu i nahlúplo pôsobiaci Zajko, ktorý robí rodičom starosti svojimi sklonmi k rojčivému leňošaniu, sa jedného dňa trúfalo vyberie do sveta. Otec Zajko i mamka zajačica, ako napokon všetci normálni rodičia, ho varujú pred nebezpečným svetom ľudí, plným úskokov a nástrah. A hneď na začiatku, stane sa presne to, čo nechceli. Synko Zajko pri najbližšej príležitosti vysadne na chvost lietadla v presvedčení, že pilot určite nebude človekom, ale iba akýmsi spríbuzneným zvieracím druhom. Jeho ambícia je obrovská – chce zaletieť až do Ameriky, aby ohúril svoju prostú zajačiu rodinu, ktorá mu síce vedela poskytnúť lásku a bezpečie, ale nie uznanie a zaslúžený obdiv. Amerika v tom čase predstavovala vidinu neznámeho raja, kam odchádzali chudobní slovenskí vystáhalci za prácou a nádejnou prosperitou. Mnohí z nich sa vracali naozaj ako králi, ktorí si dokázali zveľadiť majetok a dosiahli status svetaskúseného rozhladeného, ba i trochu spanšteného človeka. Nehovorilo sa však o tých, ktorí sa vrátili ešte chudobnejší, mnohí s podlomeným zdravím, alebo sa v tom najhoršom prípade sa vôbec nevrátili.

To iba na vysvetlenie, prečo si Smelý Zajko vybral za cieľovú destináciu práve Ameriku.

Vysoko v povetrí, sediac na chvoste lietadla si Zajko hovorí: „Smelý som, múdry som, a preto mi je dobre. Keby som bol rodičov počúval, nikdy by mi tak nebolo!“ Zajkovi sa páči cesta, len to

ľutuje, že nevidí ho mať, nevidí ho otec. Keby ho videla celá zajačia rodina, azda by bol z neho i zajačí kráľ!

Ilustrátor s láskou a pochopením prijal do svojho srdca tieto trochu naivné, trúfalé, možno veľikášsky pôsobiace Zajkove ambície, pretože v skutočnosti to boli ambície dieťaťa, ktoré túžilo vymaniť sa zo svojej obyčajnej každodennosti, získať si úctu a pozornosť dospelých, a najmä svojich rodičov, ktorí ho v záplave starostí o materiálny status rodiny nepovažujú za rovnocenného partnera hodného hlbšej pozornosti. Fascinujúce zvieracie postavičky Vodrážkových hrdinov sú silno antropomorfizované, s postupujúcim prienikom Smelého Zajka do sveta ľudí sa úmerne zvýrazňujú a posilňujú. A hoci Zajka čakajú aj menej príjemné dobrodružstvá, dajú vyniknúť jeho odvahe, vynaliezavosti a chytrosti, poskytujú priestor pre mnohé humorné situácie, ktoré posmeľujú nielen literárneho hrdinu, ale aj čitateľa a upevňujú v ňom dôveru v dobrý chod vecí a zmysel náhodných udalostí, ktoré na prvý pohľad vyzerajú nebezpečne, až desivo.

Obrázok ako spôsob identifikácie určitej fantazijnej predstavy alebo želateľnej reality, dokáže spustiť v detskom príjemcovi celý rad asociácií. Medzi niektorými literárnymi postavami, ktoré majú aj sugestívnu ilustračnú podobu, vznikajú až také silné spúšťače, ktoré vstupujú do životného kontextu viacerých generácií detí ba i dospelých.

Časopis pre deti má v tomto smere určitú výhodu. Ak na jeho stránkach vznikne sugestívny hrdina, s ktorým sa dieťa stretáva mesiac čo mesiac a žije jeho inšpirujúcimi príhodami, je viac než pravdepodobné, že ako kontextuálna zložka vstúpi do jeho každodenného života a do určitej miery ovplyvní aj jeho správanie.

Ďalším takýmto výrazným literárno-výtvarným hrdinom, ktorý vznikol na stránkach časopisu Slniečko a dostal aj svoju knižnú podobu, je Jožko Mrkvička. Základný charakter tohto hrdinu sa sformoval už v 30. rokoch 20. storočia a v rôznych autorských a ilustračných podobách pretrval dodnes. Čím učaroval deťom tento strapatý, nezbedný, od atramentu a neskôr od písacieho pera ufúľaný hrdina, ktorý navyše písal svojim čitateľom listy plné pravopisných chýb? Nuž práve tým, že nebol dokonalý ani perfektný, tým, že nemal traumy, keď sa pomýlil, alebo dokonca zosmiešnil. Mal však obrovský dar: bol milý, úprimný, prostoreký a veselý, a to čo písal, vyvolávalo u detí salvy smiechu. Aj v dnešných časoch povrchného perfekcionalizmu, keď si mnohí rodičia mýlia svoje deti s výstavnými bábikami a najradšej by boli, keby fungovali na kľúčik, táto postavička oslovuje detské duše, díva sa im rovno do srdca a oslobodzuje ich dobromyseľným uvoľňujúcim smiechom. A tak zdanlivo jednoduchá kreslená postavička nezbedníka a babráka Jožka Mrkvička vyprovokovala ďalšie generácie vynikajúcich slovenských autorov – Máriu Ďuríčkovú, Jozefa Pavloviča, Martu Hlušíkovú i Margitu Ivaničkovú a špičkových ilustrátorov – Miroslava Cipára, Svetozára Mydla a Juraja Martišku k ďalšiemu pokračovaniu a rozvíjaniu životných osudov nových generácií Mrkvičkovcov. V každej národnej knižnej kultúre

sa zrejme nájde podobný hrdina, ktorý deti priťahuje svojimi výmyselnými kúskami, hravosťou a dobromyseľným humorom. Nemusia to byť len chlapčenské hrdinovia typu Giannino Stoppani – len si spomeňme na Pipi Dlhú Pančuchu, ktorú miluje doslova celý svet!

Význam ilustrácií a obrázkových príbehov, ktorými sprevádzajú svojich čitateľov v knihách a detských časopisoch presvedčiví hrdinovia, silní vo svojej úprimnosti a добрote, vždy ochotní vykročiť za novými príbehmi a dobrodružstvami, je nedoceniteľný. V mnohých prípadoch nás sprevádzajú po celý život a môžeme smelo povedať – doslova nám pomáhajú žiť, rozhodovať sa a naberať sily pri zápasoch s tvrdou a absurdnou realitou, ktorá nás zvykne dobehnúť v každodennom živí.

K obľúbeným obrázkovým príbehom detí patria aj komiksy. V našej kultúre v časoch totality boli komiksy často prezentované ako umelecky poklesnuté žánre, ktoré kazia vkus a čitateľskú gramotnosť detí. Napriek tomu sme milovali Foglarove Rychlé šípy, ktoré sme si pod rukou kupovali v českých kníhkupectvách. O európskom komiksovom kontexte sme kvôli cenzúre nemali ani tušenia. Mnohí slovenskí ilustrátori si ich „do šuflíka“ vyrábali sami, len tak pre svoju radosť, bez vidiny ďalšieho konkrétneho použitia. To, prečo sme tie komiksy milovali a prečo sa aj dnes prihovárajú detským čitateľom, nie je len ich vizuálna transparentnosť a úspora slova. Komiks je provokáciou fantázie pre svoje majstrovstvo skratky. Vytváranie mostov medzi sujetovými epizódami, domýšľanie nedopovedaného, skratkovito naznačeného, vytvára ideálny priestor pre fabuláciu, gradovanie napätia a vytváranie rovnobežných autorských príbehov, ktoré pre komiksových hrdinov spontánne vytvára aj samotný čitateľ. Aj on sa stáva autorom, rozprávačom, tvorcom nových príbehov.

Aj vyššie citovaný kreslený príbeh Jaroslava Vodrážku o Smelom Zajkovi z časopisu Slniečko bol v skutočnosti prvým slovenským komiksom pre deti. Na jeho tradíciu, ale aj na tradíciu európskeho komiksu, nadviazal tento detský časopis po zamatovej revolúcii v roku 1990, keď sa v spoločnosti uvoľnilo ideologické napätie. Už v rokoch 1990 - 1991 sa na stránkach Slniečka objavil kreslený príbeh o dobrodružstvách slovenského bratislavského Robinsona, obchodníka Karola Jettinga, ktorý sa hrou osudu dostal do rúk pirátov, na opustený ostrov a do podobných situácií ako Robinson Crusoe Daniela Defoa. Tento kreslený seriál mal u detí veľký úspech. V ďalších ročníkoch siahla redakcia po overenej klasickej literatúre a vynikajúci komiksový ilustrátor Pavol Moravčík stvárnil legendárne príbehy známych knižných hrdinov. Výtvarná virtuozita a pohybová dynamika deti uchvátila. Uchvátila ich natoľko, že neostali len pri komikse, ale zalovili v knižniciach. V tom čase vydavatelia vysledovali zvýšený čitateľský záujem a pristúpili reediciám aktuálnych knižných titulov. Nijako sa nepotvrdila teória o tom, že kvalitné komiksy likvidujú alebo kazia detských čitateľov.

Obrázkové príbehy majú svoju silu a prebúdajú v deťoch záujem aj o menej frekventované a náročnejšie žánre, akými sú legendické príbehy a povesti. Nebývalú popularitu si v našom detskom časopise získali povestivé kreslené príbehy, ktoré v rôznych ilustračných podobách

dokázali udržať pozornosť detských čitateľov takmer pätnásť rokov. O ich výtvarnú podobu sa zaslúžili traja slovenskí ilustrátori – Marián Čapka, Jozef Cesnak a Martin Kellenberger, autorom textov a celého projektu bol šéfredaktor Slniečka, spisovateľ Ondrej Sliacky. Tieto komiksové príbehy zo stránok časopisu získali neskôr knižnú podobu. Kreslený seriál sa stal jedinečným prostriedkom na prebudenie a upevnenie záujmu nielen o čítanie, ale aj o vlastnú národnú históriu, o príbehy a osudy hradov, zámkov i miest, ich panovníkov i jednoduchých hrdinov, prírodných unikátov alebo nevysvetliteľných záhadných udalostí z našej minulosti. V takomto žánri si ilustrácia vyžaduje veľkú precíznosť, štúdium dobových kostýmov, výzbroje či architektúry, geografických reálií, či iných dôležitých detailov. Presvedčivosť výrazu musí byť charakterová ale aj faktografická, pretože inak by nemala svoju pravdivostnú hodnotu ani silu.

U detí mladšieho školského roku, podobne ako u detí predškolského veku, je na ceste k čítaniu ilustrácia ešte stále dominantná a dôležitá. V spojení s literárnym textom, rozsiahlejším aj minimalistickým, dokáže zanechať silnú pamäťovú stopu, stáva sa provokujúcim a motivačným činiteľom, emblémom, ktorý otvára brány k tvorbe príbehu, nielen autorského, ale aj príbehu vlastného života.

Časopis pre deti má v tomto smere určité špecifikum, ktoré mu dovoľuje experimentovať o niečo viac ako knihe. Obracia sa pravidelne na podobnú vekovú skupinu a z čitateľských ohlasov si môže aspoň orientačne vysledovať úspešnosť alebo neúspešnosť svojich nových

literárnych hrdinov . V súlade s týmito výstupmi môže daný príbeh stopnúť alebo v ňom môže pokračovať. Časopis pre deti by mal byť predjedlom ku knihe. Tvorivou dielňou pre ilustrátorov, ktorí hľadajú svoj výraz na ceste k detskému adresátovi. Na tejto pôde si ho môžu spoľahlivo overiť, pretože v umelecky zameranom časopise pre deti je priestor pre experiment. To isté platí aj pre spisovateľov a začínajúcich autorov. Časopis je priestor, v ktorom sa stretávajú všetky ilustračné a autorské generácie za jediným cieľom: umožniť deťom ochutnať z bohatého stromu príbehov, ktoré nám rozvíjajú fantáziu, obrazotvornosť, asociatívne myslenie a metaforické vnímanie sveta, bez ktorého sa nedá napredovať. Napredovať nielen v umení, spoločenskej kultúre a etike, ale ani v medicíne, vede a iných odvetviach, v ktorých nestačí reprodukovať, ale vytvárať kvalitatívne nové entity.